

Derleyenler
OSMAN SAVAŞKAN - MEHMET ERTAN
Türkiye'nin Büyük Dönüşümü

İletişim Yayınları 2689 • Araştırma-İnceleme Dizisi 441
ISBN-13: 978-975-05-2524-7
© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)
1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Asena Günel
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Hakan Gürsoytrak, “Tünel”, 2013,
150x200 cm, tuval üzerine yağlıboya

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldrımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
OSMAN SAVAŞKAN - MEHMET ERTAN

Türkiye'nin Büyük Dönüşümü

Ayşe Buğra'ya Armağan

İÇİNDEKİLER

Giriş

OSMAN SAVAŞKAN - MEHMET ERTAN 9

Ayşe Buğra Bibliyografyası 25

**Ayşe Buğra ile Söyleşi: “İyi Toplum Eşitliğin
ve Özgürlüğün Birlikte Olduğu Bir Toplumdur”**

OSMAN SAVAŞKAN - MEHMET ERTAN - VOLKAN YILMAZ 37

BİRİNCİ KISIM

DEVLET-PİYASA KARŞITLIĞININ ÖTESİNDE

Ayşe Buğra’yı Örgüt Kuramı Çerçevesinden Okumak

ÖZGECAN KOÇAK 85

**Yerel Yönetimler ve Türkiye’de Hükümet
ve İş Dünyası İlişkilerinin Değişen Dinamikleri:
Karşılaştırmalı Bir Analiz**

OSMAN SAVAŞKAN 99

2000’li Yıllarda Diyarbakır’da İş Dünyası ve Siyaset

AZER KILIÇ 125

Türkiye’de Özelleştirme Karşıtı Hareketlerin Seyri

KAAN AÇARTAN 149

**Kent Hakkı Tartışması Etrafında
Türkiye’de Kentsel Toplumsal Hareketler:
İstanbul Başibüyük ve Ankara Dikmen Vadisi Örnekleri**

MEHMET BAKİ DENİZ 175

İKİNCİ KISIM

**EŞİTLİK VE FARKLILIĞI
BİR ARADA DÜŞÜNMEK**

**Eşitliğin Farklılıklarla Bağdaşabilirliği Üzerine
Bir Değerlendirme**

VOLKAN YILMAZ 199

**Eşitlik ve Farklılığı Bir Arada Düşünebilmek:
Alevi Hareketinin Eşit Yurttaşlık Talebi**

MEHMET ERTAN 215

**Eleştiri Siyaseti: Çok Kültürlülük, Post Sömürgecilik,
Demokrasi Teşviki Yazınları Ekseninde
Ortadoğu’da Kadın Hakları**

ÖZLEM ALTAN-OLCAY 241

**Toplumsal Kategorileri Yeniden Düşünmek:
Çingenelik Kategorisinin Ardındakiler**

GÜL ÖZATEŞLER ÜLKÜCAN 261

**1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Yeni Çocukluk:
Yapısal Bir Biçim Olarak Çocukluğun Dönüşümü**

DENİZ ARZUK 277

ÜÇÜNCÜ KISIM

**SOSYAL POLİTİKA: KURUMLAR, AKTÖRLER,
DEVAMLILIKLAR VE DÖNÜŞÜMLER**

**Türkiye’de Devlet-Vatandaş İlişkilerine
Sağlık Sistemi Üzerinden Bakmak:
Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi
ve Başarısızlık Nedenleri**

AŞENA GÜNAL 301

<i>Türkiye’de Piyasalaşma ve Evrensellik: Sağlık Sisteminde Dönüşüm Nasıl Bir Denge Kuruyor?</i>	
TUBA AÇARTAN	333
<i>Türkiye’de Eğitim Eşitsizlikleri: Eğitimde Özelleştirmeler ve Muhafazakârlaşma</i>	
YASEMİN TAŞKIN-ALP	351
<i>Türkiye’de Emeklilik Reformları ve Emek Piyasası</i>	
ASYA SAYDAM	377
<i>Türkiye’de Aileci Refah Rejiminin Dönüşen Çehresi: Engelli ve Yaşlı Bakımı Politikalarında Devamlılık ve Değişim</i>	
BAŞAK AKKAN	401
<i>Kapsayıcı Yurttaşlığın İzinde: Türkiye’de LGBT+ Kişilerin Yaşlanmaya İlişkin Kaygıları ve Bu Kaygıların Kurumsal Kökenleri</i>	
İPEK GÖÇMEN - VOLKAN YILMAZ	421
<i>Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Güncel Durumunun Eleştirel Bir Değerlendirmesi</i>	
ÖZGÜR BURÇAK GÜRSOY - BERRA ZEYNEP DODURKA	445

DÖRDÜNCÜ KISIM

EMEK SÜREÇLERİ VE ÇALIŞMA HAYATI

<i>Politik Bir Sorun Olarak Kadın İstihdamı ve Toplumsal Cinsiyet Siyasetindeki Kurumsallaşma</i>	
AYŞE ALNIAÇIK	475
<i>İşe Alım Endüstrisinin İşsizliği Yönetmedeki Rolü</i>	
EBRU IŞIKLI	501
<i>İş Kaynaklı Ölümleri Tazmin Etmek: Adaletin Sağlanması ve Parasal Zarar Gideriminin Olanak ve Sınırları</i>	
YALÇIN ÖZKAN	527

***Sınıf, Siyaset ve Kimlik Arasında:
Hak-İşçi Sendikaları Konfederasyonu***

YUNUS FURKAN ARICAN551

***Türkiye Sendikal Hareketinde
Aykırı Bir Yeniden Canlanma Vakası:
TÜMTİS'in Yakın Dönemdeki Atılımı***

ALPKAN BİRELMA579

YAZARLAR609

Giriş

OSMAN SAVAŞKAN - MEHMET ERTAN

Ayşe Buğra'nın 1970'li yıllarda Kanada'da lisansüstü eğitimiyle başlayan, 1980'li yıllardan itibaren ise Boğaziçi Üniversitesi'nde İktisat Bölümü ve Atatürk Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak devam eden akademik hayatının “resmî” dönemi, 2016 yılının son günlerindeki emekliliğiyle başka bir evreye girdi. Sonlandı diyemiyoruz çünkü Ayşe Buğra hâlâ “emekli” bir öğretim üyesi olarak ders vermeye ve hâlâ araştırmalar yapmaya, kitaplar yazmaya ve öğrencilerine el vermeye devam ediyor.

Elinizdeki bu derleme hem Ayşe Buğra'nın bir akademisyen olarak bütünlüklü ve zengin çalışma evrenini yansıtmayı hem de bir hoca olarak onun öğrencileriyle kurduğu ilişkiye ayna tutmayı amaç edindi. Bu nedenle de bu kitap, Ayşe Hoca'nın lisans, yüksek lisans veya doktora yıllarından öğrencisi olmuş ve/veya Sosyal Politika Forumu'nda (SPF) onunla ortak araştırma projesi içerisinde yer almış akademisyenlerin katkılarıyla hazırlandı. Bir başka deyişle, Ayşe Hoca'nın rahle-i tedrisatından geçen, önce öğrencisi sonra da meslektaşları olan akademisyenler, Ayşe Hoca'nın ilgi alanlarına giren sahalardaki çalışmalarlarıyla kitapta yer aldılar. Yirmiden fazla akademisyenin katkı sunduğu kitapta yer alan makaleler, birbiriyle konuşan, tartışan ve birbirlerini tamamlayan ve yazıldıkları alanda mevcut literatüre katkıda bulunan bir nitelik taşıyorlar. Bu yönüyle de elinizdeki derleme bir yandan Ayşe Buğra'ya onun akademik hassasiyetlerini ve zenginliğini yansıtan bir armağan olurken bir yandan da devlet-ekonomi ve toplum arasındaki çok boyutlu ilişkiyi konu alan literatüre bir katkı sunmayı amaç edinmiş oldu.

Kitabın kapsamını Buğra'nın devlet-piyasa ilişkilerinden emek hareketlerine, sosyal politikadan kimlik siyasetine kadar uzanan geniş çalışma sahası

belirledi. Makalelerin, Ayşe Buğra'nın çalışma evreninin zenginliğini ve bütünlüklü perspektifini yansıtmaya özen gösterildi. Buğra'nın akademik hayatına kısa bir bakış bile, bu hayatın her aşamasının yeni çalışma alanlarının eklenmesiyle giderek zenginleştiğini ve bu çalışma sahasının çok boyutluluğunu açık bir şekilde ortaya koyuyor. Bu çok boyutluluk içinde şaşırtıcı olan yan ise yazılmış bütün makalelerin ve kitapların bütünlüklü bir evren içinde birbiriyle konuşabilmesidir. Bu diyalog imkânının en somut hali de, Ayşe Hoca'nın tez öğrencilerinin birbirleriyle ilişkilenebilme kapasiteleridir. Buğra'nın kültürel kimlik, eşitsizlikler, devlet-iş insanları ilişkileri, tarımın dönüşümü, kentsel dönüşüm ya da sağlık, emeklilik, sosyal yardım gibi sosyal politikalar üzerine çalışan tez öğrencileriyle yürüttüğü yüksek lisans ya da doktora tezleri farklı çalışma sahalarına rağmen birbirleriyle konuşabilir, birbirine referans verebilir.

Bu kadar geniş skalada yürütülen çalışmaları birbiriyle ortaklaştıran nedir? Bu kısa önsözde bu sorunun cevabını arayacağız. Bize göre, Buğra'nın farklı alanlardaki çalışmalarını ortaklaştıran ve birbirleriyle diyalog içinde ilerlemesini sağlayan üç temel faktör öne çıkıyor: (1) çalışmalarında temel olarak ekonominin ve sonrasında kültürün toplum içindeki yerini anlama çabasını göstermesi, (2) çalışmalarına ve çalışma konularının seçimine yön veren yeni bir siyasallık düşüncesi ve toplumsal tahayyül, (3) çalışmalarını ortaklaştıran yöntemsel arayışlar.

Ekonomi-siyaset-toplum arasında bağ kurma çabası

Buğra'nın çalışmaları, Boğaziçi Üniversitesi'ndeki hocalığının ilk yıllarında iktisat metodolojisi üzerine verdiği dersler sonrasında ortaya çıkan ilk kitabı *Iktisatçılar ve İnsanlar*'dan (2015 [1989]) itibaren, farklı alanlara odaklanırsa da temel olarak ekonominin toplum içindeki yerini anlamaya yöneliktir. Buğra'nın kitap ve makaleleri, ekonominin, kural olarak, toplumsal bütününe içine gömülü olduğu fikrinden yola çıkar ve temel insani dürtülerin hiçbirinin ekonomik olmadığını temel alan Karl Polanyi'nin çalışmalarından hareketle ekonomik çıkar merkezli klasik iktisat ve standart Marksist analizlere alternatif bir çerçeve önerir. Buğra'nın amacı, *Iktisatçılar ve İnsanlar* kitabının önsözünde belirttiği gibi, iktisadi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan *homo economicus*'un dünyasından çok boyutlu amaçları, hedefleri ve ihtiyaçları olan toplumsal insanın dünyasına bir geçiş yapabilmektir.

Bu bağlamda, Türkiye örneğinden yola çıkarak gerçekleştirdiği çalışmalarında ekonomik kaynak dağılımında tamamen ekonomik nitelikli değişim ilkesinin yanı sıra karşılıklılık ve yeniden dağıtım ilkelerinin birbirlerini dışlamadan nasıl iç içe geçerek işlediğini analiz eder. İş hayatının siyasal ve sos-

yal çerçevesini çizerken (örneğin Buğra, 2016 [1994], Buğra 1998 ve Buğra ve Savaşkan, 2015 [2014]), ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi Türkiye’de sıklıkla yapıldığı şekliyle üretim değil, tüketim üzerinden okumaya ve ekonominin toplumdaki yerini, insanın ihtiyaçlarını karşılama çabası üzerinden tüketim alışkanlıkları ve konut sektörü aracılığıyla anlamaya çalışırken (Buğra, 2011 [2000]) ve devletin sosyal politika alanında oynadığı rolün niteliğini analiz ederken (örneğin Buğra ve Keyder (2006), Buğra, 2018 [2008]); yani farklı alanlara yayılan zengin bir araştırma sahasında yol alırken ekonominin toplumsal ilişki ağlarının içine nasıl gömüldüğünü anlamaya çalışır.

Kendisiyle yaptığımız mülakatta da kendi çalışmalarının katkısını şu şekilde ifade etmiştir:

Eğer benim yaptığım çalışmaların Türkiye çalışmalarına bir katkısı olduysa, bu katkının belki de önemli yanını, Türkiye’deki devlet müdahalesinin karşılıklı ilişkilerinin mantığını yansıttığı ve bu mantığın da devlet-toplum ilişkilerini biçimlendirdiği tespiti oluşturur.

Türkiye üzerine yaptığı çalışmalar, kendisini özellikle değişim dönemlerinde standart sınıf analizinin geçerliliğini sorgulamaya iter: “farklı sınıf aktörlerinin ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçlerden etkilenmelerinde ekonomi dışı unsurlar da rol oynar ve özellikle büyük dönüşüm süreçlerinde bu rol yeni biçimler alabilir ve yeni bir önem kazanır” (Buğra ve Savaşkan, 2015 [2014]).

Böylece, Buğra, Polanyi’nin salt ekonomik çıkara dayalı sınıfsal analizlerin toplumsal konuların anlaşılmasındaki sınırlılıklarına değinen analizini paylaşır. Buğra’nın *Devlet ve İşadamları* (2016 [1994]) kitabında ve diğer birçok çalışmasında rastladığımız aşağıdaki Polanyi alıntısı, Buğra’nın farklı sahadaki çalışmalarını adeta bir arada tutar:

Sınıfların kaderinin toplumun ihtiyaçları tarafından belirlenmesi, toplumun kaderinin sınıfların ihtiyaçları tarafından belirlenmesinden çok daha sık rastlanan bir şeydir. Belirli bir toplumsal yapı içinde sınıf kuramı işlerlik kazanır, ama yapının kendisi değişirse ne olur? İşlevini yitiren bir sınıf, bir anda çözümlenip yerini başka bir sınıfa veya sınıflara bırakabilir. Ayrıca sınıfların çatışma içindeki başarıları, kendi üyeleri dışında kalanlardan destek sağlayabilmelerine bağlıdır. Bu da gene, kendi çıkarlarından daha geniş çıkarları karşılayabilmelerine bağlı olacaktır. Dolayısıyla, toplumun bütününün içinde bulunduğu durumun dışında, ne sınıfların doğuşu ve ölüşü, ne amaçları ve bu amaçlara ne dereceye kadar ulaşılabilceği, ne de aralarındaki dayanışma ve zıtlama anlaşılabilir (Polanyi, 1944, aktaran Buğra (2016) [1994]:30-31).

Buğra'nın ekonominin toplum içindeki yeri üzerine yürüttüğü çalışmaları ağırlıklı olarak 2000'li yıllardan itibaren yeni bir halkayla beraber daha da genişler: kültür. Kültürün toplumsal rolü üzerinde düşünürken de kültürel kimliğinin gerektirdiği şekilde davrandığı iddia edilen insanın dünyasından toplumsal insanın dünyasına geçiş çabası vardır. Meslektaşları ve öğrencileriyle birlikte yaptığı bu alandaki çalışmaları, ilk elde siyasal İslâm'ın ve kültürel muhafazakârlığın yükselişinin etkilerini, iş dünyasındaki çıkar konfigürasyonlarındaki dönüşüm, (Buğra, 1998; Buğra ve Savaşkan, 2015 [2014]) işçi sendikaları ve emek süreçlerine etkisi üzerinden anlamaya çalışır (Buğra, 2002). Bu alandaki çalışmalar sonrasında kadın istihdamı ve kadınların toplumsal hayata katılımından (Buğra, 2014; Buğra ve Çakar, 2010; Buğra ve Özkan, 2014 [2012]) toplumsal dayanışmanın değişen boyutlarına (Buğra ve Candaş, 2010) uzanan geniş bir yelpazeye doğru açılır. Bu çalışmalarında siyasal olanın ekonomik ve kültürel olanlarla eklemeliğini inceler ve tıpkı ekonominin doğallaştırılması gibi kültürün de doğallaştırılmasını sorgular. Örneğin, Savaşkan'la birlikte yazdıkları *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* (Buğra ve Savaşkan, 2015 [2014]) kitabında din, sınıf içi çatışma bağlamında değerlendirilerek, dinin öneminin artışında hükümetin ve girişimci derneklerin kullandıkları stratejiler ve söylemlerin rolü tartışılır. Bu tartışma yapılırken de “ekonomi ve kültürü doğallaştıran, siyasi müdahaleyi de ekonominin ve kültürün doğal gidişatına müdahale eden yapay bir olgu olarak ele alan yaklaşımlardan” (Buğra ve Savaşkan, 2015 [2014]: 27) uzaklaşılır. Nasıl ekonomi toplumdan bağımsız bir şekilde piyasanın tunç yasalarıyla işlemiyorsa, insanların kültürel kimlikleri de değişmez bir otantikliğin taşıyıcısı değildir, siyasal süreçlerin içinde oluşur ve değişirler.

Buğra'nın birçok farklı çalışma alanında siyaset-ekonomi-kültürün birbirleriyle etkileşimini analiz etme çabası onu iktisadın, siyaset biliminin, tarihin, sosyolojinin ve antropolojinin kaynaklarından yararlanan interdisipliner bir akademisyen haline getirir. Bu interdisiplinerliğin ortak dile dökülmesini sağlayansa klasik metinlere olan hâkimiyetidir. Kendisiyle yaptığımız mülakatta sosyal politikayı çok disiplinli bir şekilde çalışmak için belirttiği durum, bizzat kendisinin bütün kitap ve makalelerinde karşımıza çıkar:

Ama çok disiplinli çalışmanın başarılı olabilmesi için, ortak bir dilin de olması lazım. O ortak dil nereden gelecek, o ortak dil klasiklerden gelecek. Sosyal politika çalışanın, Smith'i de, Marx'ı da, Thompson'ı da, Weber'i de bilmesi çok yararlı. (...) İnterdisipliner çalışırken de tabii klasik metinler çok yardımcı oluyor. Klasiklere yaslanıyorsunuz, oradan ortak bir dil oluşturuyorsunuz. Şimdi o ortak dili oluşturup çalışmak çok önemli.

Gerçekten de Buğra'nın hemen hemen güncel konularla ilgili bütün çalışmaları, klasik metinlerle eleştirel bir diyalog halinde ilerler. Vermiş olduğu yüksek lisans ve doktora seminerlerinde de klasik metinler, güncel çalışmalarla harmanlanarak okutulur. Klasik metinler, dersler için büyük bir özen ve titizlikle seçilir. Örneğin, Çalışma Hayatı seminerine, Karl Marx'ın *Kapital*'inden çalışma süresi için mücadele ve emeğin yoğunlaşması ile ilgili bölümleri ve *Grundrisse*'den sermaye üzerine bölümleri tartışarak başlar. Klasik metinlere atıflar, E.P. Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfı'nın Oluşumu*'na yazdığı önsözde ve daha sonraki çalışmalarında da (örneğin, Buğra, 2018) açığa çıktığı üzere 1980 sonrası genel olarak dünyanın özel olarak da Türkiye'nin yaşadığı büyük dönüşümü 18. ve 19. yüzyıla dönerek anlama çabasından kaynaklanıyor olabilir.

Bütün bunların sonucunda, Buğra'nın barınma ve konut sektörü üzerine çalışmalarında Polanyi, Thompson ve Marcel Mauss'la diyaloglar (Buğra, 2011 [2000]); yoksulluk ve sosyal politika alanında Marx, John Locke, Thomas Paine'e (Buğra, 2018 [2008]) atıflar; günümüz emek piyasası koşullarını anlamak için Thompson ve Richard Sennett'i birlikte okuma çabası (Buğra, 2013 [2010]); günümüz kapitalizmini anlamak için Polanyi'nin tarihsel-kurumsalcı yaklaşımlarla diyalogu; siyaset-din ve iş dünyası arasındaki etkileşim için Max Weber'in hem en çok referans alan hem de aynı zamanda çoktan unutulmuş çalışmalarına ve tabii ki John Maynard Keynes'e başvurması (Buğra ve Savaşkan, 2015 [2014]) ve kültürel muhafazakârlık ve kadın istihdamı için de Mary Wollstonecraft'ın çalışmalarına yapılan atıflar (Buğra, 2014) karşımıza çıkar.

Buğra'nın çalışmalarındaki siyasallık ve toplumsal tahayyül

Bu zengin çalışma sahasını bir arada tutan başka bir unsur da siyasettir. Ancak burada kastedilen siyaset dar anlamıyla bir siyasi görüş ya da ideoloji değildir. Burada siyaset, kendisine değişmez ve rasyonel bir öz atfedilen piyasanın çelik yasalarına ya da kültürel kimliklerin otantikliğine karşı insanı ve toplumu koruyan bir eylemler bütünü ve refleksidir.

Buğra'nın çalışmalarına ilham veren Polanyi, *Büyük Dönüşüm* adlı eserinde, piyasa toplumunun ekonomiyi, içinden çıktığı sosyal ilişkiler ağından kopardığını belirtir. Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar* (2015 [1989]) kitabından itibaren Polanyi'nin piyasa ve piyasa toplumu ayrıştırmasına oldukça sık referans verir. Polanyi düşüncesinin temel unsurunu oluşturan bu farka göre, piyasa toplumu, ekonomik faaliyetin tamamının toplum kontrolünden kurtulup kendi kurallarına göre işleyen piyasalarca yönlendirilmesini ifade eder. Burada bir meta olmayan doğanın, paranın ve emeğin metalaştırılma-

şı, bütün siyasi ve toplumsal ilişkileri düzenleyen değişmez bir yasaymış gibi ele alınır. Halbuki, piyasa ekonomisinin kuruluşunun kendisi bizzat siyasi bir projedir. Polanyi'ye göre toplumu parçalayan böyle bir piyasa sistemi uzun süre var olamaz. Aslında meta olmayan bu hayali metaların, yani toprağın, emeğin ve paranın metalaşmasının toplum üzerindeki yıkıcı etkisine karşı sınıf ayrımlarını da aşan bir şekilde toplum, korumacı önlemler talep ederek kendini savunma yoluna gidecektir. Yani bir siyasi proje olarak piyasa toplumu, karşısında toplumun kendisini savunmayı amaçlayan karşı hareketlerini bulacaktır (Polanyi, 2017 [1944]). İşte Buğra'nın zengin çalışma evrenini birbirine bağlayan düğüm de doğayı sömüren ve insan üretkenliğini parçalayan piyasacılığa (belki son zamanlarda buna kültürelciliği de eklemek gerekir) karşı toplumun kendisini savunmasına olanak tanıyan bir siyasallık anlayışıdır. Başka bir ifadeyle altını çizerek olursak, Buğra'nın çalışmalarının siyasi bir derdi vardır; bu siyasi dert de piyasa toplumuyla beraber doğanın ve emeğin metalaşmasının doğal bir yasa gibi sunulmasına karşı toplumun savunulmasıdır.

Buğra'nın zengin bir sahaya yayılan çalışmalarını şekillendiren güç piyasa ekonomisinin doğal bir gerçekmiş gibi sunulan "yasalarına" karşı ahlaktan ve siyasetten kopmayan ve piyasanın (veya kültürel kimliklerin) gerekliliklerini değil insan ihtiyaçlarını temel alan bir toplumsallıktır. Buğra'nın yazdığı makaleler ya da yönettiği tezler, kendi rasyonel çıkarlarını maksimize etmeye çalışan ekonomik insana ya da kültürel kimliğinin gerektirdiklerini yapan kültürel insana karşı toplumsal insanı anlamının peşinde koşar.

Buğra'nın çalışmalarını birbiriyle ortaklaştıran bağın insanı ve toplumu savunan bir eylemler bütünü olarak siyaset olduğunu belirttikten sonra peşinde koştuğu bir sorunun da altını çizmek gerekir. Toplumun, piyasanın metalaştırma eğilimine karşı kendini savunma arzusu kendiliğinden özgür ve eşit bir potansiyeli içinde barındırmaz. Toplumun karşı hareketinin çıkaracağı sonuç 1930'larda yaşandığı üzere faşizm ya da otoriterlik de olabilir. Bu nedenle toplumun karşı hareketinin eşit ve özgür bir toplumun kapılarını aralayabilmesi özgürlüğü arzulayanların bilinçli çabalarıyla sağlanabilir.

Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* kitabının bir bölümüne de adını veren sorusu, Buğra'nın farklı sahalarda kaleme alınmış birçok kitap ve makalesini doğrudan veya dolaylı bir şekilde yönlendirir: "karmaşık bir toplumda insan nasıl özgür olur?" Toplumu karmaşıklaştıranın, ekonomik üretim ilişkileri, kentleşme, kültürel kimlikler veya toplumsal cinsiyet olduğu düşünüldüğünde, insan, toplumsal hayata nasıl özgür ve eşit olarak katılabilir sorusuna yanıt verebilme çabası Buğra'yı devlet-piyasa ilişkileri, sosyal politika, kimlik siyasetleri ve emek hareketi üzerine düşünmeye yöneltir. Bu kadar geniş bir çalışma sahasını bir arada tutan dert, toplumun kendisini savunmasına imkân

veren bir siyasallık arayışı ve bireysel özgürlüğü korurken toplumsal hayata eşit katılımın kanallarını açabilme çabasıdır.

Buğra, “karmaşık toplumda” bireysel özgürlüğün, modern devlet tarafından ekonomik ve toplumsal hayata yapılan tedbirli politik müdahalelerle korunabileceğini düşünür. Dolayısıyla bireysel özgürlükler ve devlet müdahalesi arasında bir karşıtlık görmez. Bu açıdan devleti ikame edici, piyasa ve devlete alternatif olarak sunulan ve bazı sol çevrelerde de etkili olan sivil toplum, sivil inisiyatifler, hayırseverlik gibi arayışlara mesafe koyar. Çünkü bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı baskının sadece siyasi iktidardan değil toplumsal kurumlar ve geleneklerden de gelebileceğini düşünür. Bu arayışların bir kısmı, kendisinin mülakatta da belirttiği gibi Polanyi’nin çalışmalarından da ilham alıyor olabilir. Bununla birlikte, Buğra, Polanyi’nin çalışmalarının “insanların meta efsanesinin ekonomik örgütlenmenin temelini oluşturduğu ve ulusal düzeydeki siyasi otoritelerin insanların refahı için sorumluluk almadığı ya da alamadığı bir toplumda özgür olamayacakları gerçeğinin güçlü bir ifadesi olmayı sürdürdüğü” konusunda ısrar eder (Buğra, 2016 [2007]: 257) ve konuyla ilgili çalışmasında Polanyi’nin şu alıntısına yer verir:

Faşizmin zaferi liberallerin planlama, düzenleme ya da denetim içeren her reformu engellemesiyle fiilen kaçınılmaz olmuştur. Özgürlüğün faşizmdeki düpedüz hüsranı aslında iktidar ile zorlamanın kötü olduğunu ve özgürlük gereği bunların yer almaması gerektiğini iddia eden liberal felsefenin kaçınılmaz sonucu idi. Böyle bir şey mümkün değildir; karmaşık bir toplumda bu, gözle görülür bir hal alır (Polanyi, 2017 [1944], aktaran Buğra, 2016 [2007]: 257).

O halde, günümüzün karmaşık toplumlarında özgürlüğü korumak için “devlet türü bir yapıdan vazgeçemeyeceğimizin bilinciyle, o yapının farklı dayanışma grupları tarafından yönlendirilen bir yapı olmasını sağlamaya çalışmak”, Buğra’nın analizlerinde merkezi rol oynayan bir siyasi proje olarak ortaya çıkar (Buğra, 2017: 31 [1986]).

Buğra’nın çalışmalarındaki yöntem

Buğra’nın araştırma konularını büyük ölçüde topluma özgür ve eşit katılımın üzerine inşa edilen bir siyasallık temelinde seçtiğini rahatlıkla iddia edebiliriz. Bu siyasallık da Buğra’ya toplumsal konulara bir kamusal entelektüel olarak müdahale etme olanağı tanır. Fakat, bu müdahale gücünü herhangi bir sınıfın “organik aydını” olmaktan ziyade Pierre Bourdieu tarzında bir konunun bilimsel olarak incelenmesinden alır. Buğra’nın akademisyen ve bilim

insanı kimliği her şeyin üzerindedir. Bir başka deyişle, kamusal alanda yine siyasi derterli olan bir bilim insanı gibi yer alır.

Bilimsel çalışmalarda yöntem konusuna akademisyenliğinin ilk zamanlarından itibaren oldukça duyarlıdır. Akademik hayatının erken dönemlerinde açtığı ilk lisansüstü seminerin yöntem dersi olması, Buğra'nın akademik çalışmalarda metodolojiye verdiği önemi göstermektedir. Burada Buğra'nın çalışmalarında etkisi görülen özellikle üç metodolojik hassasiyete değinmek gerekir: tarihsel bakış açısı, karşılaştırmalı perspektif ve ampirik malzemeye verdiği önem. Bugün burada yaşananı anlama çabası Buğra'yı çalışmalarında incelediği güncel olguların tarihsel arka planını deşmeye yöneltir. Bugünün hikâyesi bir yandan da geçmişte yaşanan kopuşların ve devam eden sürekliliklerin hikâyesidir. Buğra, Türkiye'de devlet-ekonomi-toplum ilişkilerini iş dünyası üzerinden incelediği *Türkiye'de Devlet ve İş Adamları* (2016 [1994]) ve *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* (2015 [2014]) kitaplarında da, yoksulluk üzerinden incelediği *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* (2018 [2008]) kitabında da tarihsel bakış açısını bırakmaz. Bu tarihsel perspektif kendisini en iyi şekilde Savaşkan'la birlikte kaleme aldığı *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* adlı kitapta yansıtır:

İncelenen gelişmelerin 'orada ve şimdi' gerçekleştiğini, dolayısıyla toplumsal analizin tarihsel bir perspektifle sürdürülmesinin önemli olduğu anlayışını benimsiyoruz. Bir ülkenin geçmişinden gelen miras, politikacıların ve ekonomik aktörlerin tavırlarını şekillendirir. Yine de bu aktörlerin yaptığı tercihlerin o anki uluslararası ekonomi ortamından kaynaklanan kısıtlamalar veya fırsatlar tarafından belirlendiği de doğrudur. Dinamik olarak değişen bir ortamda, 'orada ve şimdi' arasındaki etkileşim toplumsal bakımdan özgül ve küresel açıdan benzer parametreleri etkiler. Bunun yarattığı güçlkle başa çıkmak için, toplumsal analizin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde gözlemlenen dönüşümler arasındaki etkileşim örüntülerini ele alması gerekir (Buğra ve Savaşkan, 2015 [2014]: 26).

Dolayısıyla, anlattığı bugünün hikâyesini dünden itibaren anlatmaya başlar, çünkü dünün hâlâ bugün içinde canlı olduğunu düşünür. Eserlerinde atıfta bulunduğu İngiliz tarihçi E.P. Thompson'un tarihsel bakış açısının Buğra tarafından da benimsendiğini görürüz. Bu kitap için kendisiyle yapılan mülakatta E.P. Thompson üzerinden tarihin önemini şu şekilde ortaya koyar:

[E.P. Thompson'un] anlattığı türde bir tarih çok önemli. Oluşmakta olan işçi sınıfının beklentileri ve davranışları geleneksel toplumdan geliyor, kökleri geleneksel toplumda, ama o gün içinde biçimlendiriliyor ve gelecekte başka

bir biçimde karşımıza çıkıyorlar. İşte bu anlamda tarih çok önemli. Bu adam niye bunu söylüyor? Niye bugün söylüyor? Bu şekilde söylemesinin anlamı ne? Onu bu şekilde, bugün söylediği zaman gelecekte bunun nasıl bir etkisi olacak? Bunlar hep tarihle ilgili.

Buğra'nın çalışmalarında kullandığı tarihsel yöntem sadece tarihe bakmak değildir. Tarihsel perspektif, aynı zamanda, tarihin odağına siyasi, iktisadi, toplumsal ve ahlâki bütün veçheleriyle beraber insanı yerleştirmektedir. İnsanın hikâyesini insandan yola çıkarak anlamak ve anlatmaktır. Bu tarih duyarlılığı, gelenekten ve bugünden şekillenen ve gelecekte de başka formlarda karşımıza çıkabilecek tarihsel, güncel ve müstakbel olguların Buğra tarafından zamansal bir uzama oturtulmasını sağlar.

Buğra'nın diğer bir yönlemsel kaygısı da karşılaştırmalı perspektifle ilgilidir. Buğra'nın Türkiye'deki sosyal politika yazımına yaptığı en büyük katkı Türkiye'nin sosyal politika rejiminin bir boşlukta oluşmadığını göstermektedir. Sosyal politika uygulamalarının odağında piyasa, aile veya devletin olabileceği noktadan hareketle mevcut sosyal politika anlayışlarını karşılaştırarak Türkiye'deki sosyal politika uygulamalarını anlamaya çalışır. *Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Politika* (2018 [2008]) kitabında çalışma hayatının niteliğindeki farklılıklardan yola çıkarak Türkiye'yi Batı kapitalizmi ve geç sanayileşen ülkelerle karşılaştırır ama bununla da yetinmez; geç sanayileşen ülkeler kategorisi içinde ele alınan Uzakdoğu Asya, Güney Avrupa ve Latin Amerika modellerini de ayrı ayrı karşılaştırarak Türkiye'deki sosyal politika rejimini dünya uygulamaları içinde bağlamsallaştırmaya çalışır. Buğra, karşılaştırmalı yaklaşımını iş dünyası üzerine yürüttüğü çalışmalarında da sürdürür ve Türkiye'de devlet-piyasa ilişkilerini biz bize benzeriz kolaycılığına düşmeden geç gelişmiş sanayi ülke deneyimlerinden yola çıkarak ve Uzakdoğu Asya veya Latin Amerika ülkeleriyle ve "kapitalizmin çeşitleri" (*varieties of capitalism*) etrafında dönen tartışmalarla eleştirel bir diyalog içinde karşılaştırmalı bir şekilde ele alır.

Üçüncü olarak da Buğra'nın ampirik malzemeye verdiği öneme değinebiliriz. Ayşe Hoca, kendisiyle yakından çalışan öğrencilerinin de tanık olduğu üzere ampirik malzemeye dayanmayan genellemeler yapmaya pek izin vermez. Yönettiği tezler de yazdığı makaleler de geniş bir saha araştırmasının üzerine bina edilir. Kendisiyle yaptığımız mülakatta kendi iş yapma biçimini şu şekilde açıklamıştır: "...en başta benim bir temiz iş yapma anlayışım var. Marangozsan eğer, yaptığın masanın ayağı sallanmayacak. Onun sallanmaması için de neyi neden nerede yaptığını bileceksin." Bu durum, uluslararası akademik ortamla bağları koparmayı ve uluslararası alandaki tartışmaları göz ardı etmeyi gerektirmez. Buğra'nın yukarıdaki alıntısı-

na referansla konuşacak olursak kendisi ampirik malzemeyi teorik birikimle harmanlayabilen iyi bir zanaatkârdır. Ampirik malzemedan yola çıkarak ve uluslararası tartışmalara eklenilebilecek tarzda araştırma soruları formüle ederek, konuyla ilgili literatüre “çevreden konuşan bir akademisyen olarak” (Buğra, 2004) katkıda bulunmayı amaçlar ve bunu da başarır. Örneğin, kendi yaptığı araştırmalardan yola çıkarak Polanyi’nin sosyoekonomik bütünleşmeyi sağlayan üç temel ilkesinin –değişim, yeniden dağıtım ve karşılıklılık– birbirinden keskin çizgilerle ayrılamayacağını ve bu üç ilkenin nasıl da iç içe geçerek işlediğini gösterir. Böylelikle, Polanyi’nin üç temel ilkesinden yola çıkan ama birbiriyle temas etmeden ilerleyen literatüre önemli katkılar sunar.

Ampirik malzeme ve kendinden önce üretilen teorilerin senteziyle yeni teorik çıkarsamalara nasıl ulaştığının en iyi örneklerinden birisi, Türkiye’de konut sektörü üzerine 1990’lı yılların sonunda kaleme aldığı makalesidir. Bu makalede bir yandan Polanyi’nin karşılıklılık, yeniden dağıtım ve değişim ilkelere yola çıkarak Türkiye’de konut piyasasının üç ilkenin kesişim kümesinde kurulduğunu tartışmaya açar ama bu tartışmayı Thompson’ın ahlâki ekonomi (*moral economy*) kavramına referansla ahlâksız ekonomi (*immoral economy*) kavramı ekseninde yürütür. Bu makale sadece Buğra’nın teori ve ampirik malzeme arasında kurduğu bağlantının iyi bir örneği olmakla kalmaz, aynı zamanda “temiz iş yapmaya” dayalı çalışma biçiminin –hiçbir zaman önceliği olmasa da– ona geleceğe dair olasılıklar için güven içinde konuşma imkânı tanıdığını da gösterir. İlgili makalesini şöyle bitirir:

Bugün yalnızca dar gelirli konducuların değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasi bakımdan tam da onları savunacak konumdaki başka toplumsal grupların da usûlsüz imar faaliyetlerinde çıkarları vardır. (...) Seçim rekabetinin büyük oranda kentteki arsa spekülasyonuna giden yolların kontrolüne dayandığı bir ortamda politikacıların takınacakları tutum ortadayken, seçmenlerin hayli önemli bir bölümünün spekülatif kazanç beklentisini boşa çıkarmak çok zor görünmektedir. O nedenle, işler böyleyken, Türkiye’de devletin yeniden dağıtımcı uygulamalarının tarihsel örüntüsünden, ortak çıkarın korunmasını amaçlayan kurallı, kişisel olmayan yeniden bir dağıtım sürecinin sarsıntısız biçimde doğabilmesi son derece kuşkuyla görünmektedir (Buğra, 2011 [2000]: 123).

1990’lı yılların sonunda kaleme alınmış bu makale, günümüz Türkiye’sindeki kentsel gelişim ve siyaset ilişkisini anlamak için neoliberalizm kavramı etrafında yapılan tartışmalardan çok daha iyi fırsatlar sunmaktadır.